

подлостта и мизерията на съвременниците, едничко упование е била моята творческа работа. Мислех, че няма да се намери майстор в тази страна, за да прояви такова морално търпение и толкова лекомислие, за да посегне. Но и това било възможно. Един от най-случайните от случайните в тази страна имам „куража“ да извърши това престъпление!²⁷ Защо? Да се постави тук един негодник, едно нищожество, на което самият този м-р прави позореща за него анкета. В своята седемгодишна предана служба тук на мене не се направи ни анкета, ни служебна ревизия, макар че аз няколко пъти я исках. Но те знаят, че моята служба тук е безукоризнена и затова от засада ме издебнаха най-подло. С чувство на дълбоко огорчение и обида напускам тук, понасяйки още един тежък спомен в живота си!

Цели седем години, погребани тук, да се смятат като нищо!

Прошавай, че ти пращам такова писмо — и твоята Голгота край няма! Но кому другиму можах да кажа това, което ме души и притиска и за което все пак едно писмо до близък човек е един изход.“

ТРУДНО ПОПРИЩЕ

Марина Чемоданова (Москва)

Васил Друмев е наистина ренесансова личност с поразяваща многостранност: пръв белегист, най-добър драматург през епохата на Възраждането, талантлив литературен критик, виден просветител, безстрашен обществен и политически деец — един от последователните поборници на българо-руското сътрудничество, крупен учен, прекрасен педагог — ето характерните черти на големия възрожденец. Дадената публикация ще допълни представата ни за една от страните на този удивителен живот, отдаден без остатък на българския народ. В нея на основата на откритите от автора на настоящата статия документи, намерени в архивите на Велико Търново¹ и Силистра², се разкрива част от многостранната дейност на възрожденеца — работата му в областта на народното образование. Тази работа Друмев нарича „трудно поприще“³, но въпреки това ѝ отдава близо десет години от своя живот.

Показателно е, че всички литературни произведения са написани от писателя извън пределите на България: повестите „Нешастна фамилия“ и „Ученик и благодетели“ — в Русия, а драмата „Иванко“ и литературно-критическите статии — в Румъния. Когато Друмев след петнадесетгодишна раздяла се завръща в изтерзаната, многострадална родина, то най-страшното зло му се струва невежеството, а най-крещящата необходимост — просветата. На разпространяването на просветата — на тази неотложна задача, на която, по мнението на писателя, е длъжен да се посвети всеки образован, предан на народа българин, Друмев отдава много сили, след като се завръща в България. С това той преследва, както може да се заключи от неговата просветителска концепция, висша цел: спасението на нацията от гибел. Подобно на руския просветител Радищев, на френските просветители Монтезкьо, Волтер, Русо, Друмев не е атеист. Нещо повече — той става духовно лице, макар че признава на Нешо Бончев, че расото го плаши и че дълго се е колебал да приеме религиозен сан. Но и след приемането на духовен сан неговата просветителска дейност не е прекъсвала. За това свидетелствуват статиите, проповедите на Друмев от дадения период и документите, намерени в архивите на Силистра и Велико Тър-

²⁷ Иван Радославов е уволнен от Пловдивската Народна библиотека.

¹ Изходящ дневник на писмата и телеграмите на Петропавловското духовно училище (семинария), обхващащ периода от 10.X.1878 г. до 29.XII.1882 г. — ОДА — Велико Търново, ф. 805, оп. 1, а. е. 124, л. 1—83.

² Кондика на Силистренската българска община (1870—1881). — ОДА — Силистра, ф. 26, коп. 2, а. е. 1, л. 1—488.

³ Вж. писмо № 85/26 от Дневника от 28.XII.1879 г.

ново. Тези документи съдържат нови сведения, които могат да бъдат полезни при изучаване биографията на Друмев, при изследване неговия принос в развитието на българската култура през XIX в. Те дават представа за ежедневната практическа работа на просветителя в областта на народното образование както през епохата на Възраждането, така и след освобождението на България.

„Кондика на Силистренската българска община“ съдържа сведения за дейността на писателя през епохата на Възраждането. Заседанията на съвета на Силистренската община в периода от 20.XI.1874 г. до 4.I.1877 г. преминават, като правило, под председателството на епископ Климент Браницки. По-голямата част от протоколите на заседанията е написана в „Кондиката“ от ръката на самия Друмев. Особен интерес, както ми се струва, представляват онези заседания, на които се е обсъждала работата на местните училища. Протоколите от заседанията на съвета на Силистренската община красноречиво показват грижата на Друмев за развитието на учебното дело в България през епохата на Възраждането.

Не по-малко необходима се струва на Друмев просветителската дейност и след Освобождението, защото той счита просветата като едно от средствата, способни да запазят свободата. Дневникът, намерен във Велико Търново, съдържа сведения за педагогическата работа на писателя след Руско-турската война. В течение на седем години (1878—1884) Друмев е ректор, а известно време — и преподавател в Петропавловското училище. Дневникът съдържа над 300 писма и телеграми на Друмев от периода 1878—1882 г. Преобладават писмата, засягащи живота на Петропавловското училище, имащи отношение към педагогическата дейност на просветителя. Дневникът показва, че и десет години след заминаването си от Русия, където получава образование, писателят не е скъсал връзката си със своите руски приятели. Ректорът се стреми да привлече в училището руски учители или българи, завършили учебни заведения в Русия. Писмата помагат да се разбере с какви трудности се е сблъсквал Друмев в своята работа, отразяват ден след ден, месец след месец, година след година онези вълнения: тревога, радост, смут, които е изпитвал той през периода на работа в училището.

Възпитанието, според убеждението на Друмев, е фундаментът, от който зависи благополучието и на обществения, и на частния живот. Просветителят е убеден, че всички социални и морални проблеми могат да се решат с помощта на целенасоченото възпитание и образование от европейски тип. Той пропагандира прогресивни за своето време педагогически възгледи. За това свидетелствуват специалните теоретически трудове: „За отхраната“⁴, „Семейството“⁵, „Четири сказки за възпитанието“⁶ и др. Тези работи говорят за широката ерудиция на автора, за неговото дълбоко познаване историята на педагогическата мисъл. Друмев се опира върху опита на предшествениците: на швейцарския педагог Песталоци, на руския педагог К. Д. Ушински; позната му е „Велика дидактика“ на Ян Амос Коменски, „Емил, или за възпитанието“ на Жан-Жак Русо. Но от всички научни достижения на миналото Друмев призовава да се използват само онези, които, по неговото мнение, са актуални за развитието на просветата в съвременната му България. Той счита, че е разумно само онова възпитание, което не встъпва в противоречие с духа на времето, с насоката на обществения живот и при това се съгласува със способностите на ученика. Целта на възпитанието според Друмев се състои в това, да се даде на ума и сърцето на детето най-добрата насока и развитие, което се свежда до следното: то винаги да предпочита правдата и истината пред неправдата и лъжата; да има такова добро сърце, което би го заставяло да се грижи за другите и да се труди за общото благо; най-накрая, всичко, което то прави, да го прави съзнателно и самостоятелно.⁷ Същите просветителски принципи, които Друмев развива в научните си трудове, намират материализирано изпълнение в педагогическата работа на ректора. Той се стреми да развие у своите ученици гражданственост, чувство за дълг пред отечеството и народа, грижи се неговите възпитаници да получат разностранни знания и широк кръгозор. С тази цел, както става ясно от писмата на Дневника, той по-

⁴ Вж. Периодическо списание, 1870, кн. 1—3, 5—6.

⁵ Вж. Духовен прочит, Търново, 1881, кн. 3, 5.

⁶ Съчинения на Митрополит Климент (В. Друмев). С., 1943, т. II.

⁷ Периодическо списание, Браила, 1870, т. I, с. 78.

стига предложената от Министерството на просветата програма с преобладаване на богословските науки да бъде заменена по негово настояване с програма, в която са широко представени светските науки. Именно последните, по мнението на ректора, могат да дадат на учениците му онязи сила, пред която ще преклони глава и невежеството, и което и да било материално могъщество. Кант, давайки характеристика на епохата на Просвещението, пише: „Sapere aude“ — имай смелостта да се ползуваш от собствения си ум! — такъв е девизът на Просвещението.⁸ От този девиз се ръководи Друмев в своята просветителска дейност и педагогическа практика. В писмата от Дневника Друмев нееднократно подчертава, че целта на неговото възпитание се заключава в това, учениците му да бъдат „независими и силни по ум и убеждения“⁹.

Просветителят е убеден, че теорията на възпитанието може да бъде създадена само върху основата на дългогодишната педагогическа практика. „Кондика на Силистренската българска община“ и Дневникът, намиращ се във Велико Търново, убедително показват, че Друмев е бил не само теоретик, но и „черноработник“ на българската просвета. Думата „черноработник“ е взета от лексикона на самия ректор. В Дневника той я употребява нееднократно, подчертавайки, че възпитаниците на училището трябва да бъдат неуморими дейци, „черноработници“ на народа. Друмев не само е писал теоретически трудове по въпросите на възпитанието, съставял е учебни програми, но и се е стремил да получи стипендии за своите ученици (особено за сираците и бедните), занимавал се е с издирване на опитни преподаватели, купувал е училищно оборудване и учебници, доставял е материал за строителство на учебни корпуси. Настоящата публикация представлява допълнение към предишната ни работа.¹⁰ Последното писмо от открития във Велико Търново Дневник носи датата 29 декември 1882 г. и се намира на последната страница от тетрадката. Друмев е бил ректор на Петропавловското училище до 1884 г. Предполагам, че от началото на 1883 г. е била започната нова тетрадка, продължаваща Дневника. Ако ни се удаде да намерим тази тетрадка, то тя ще обогати още повече нашата представа за Друмев и за неговата роля в развитието на българската култура през XIX в.

Преведе от руски Ралица Маркова

Заседание, държано на 1⁸ юлий 1876 г.

под председателството на Н. Преосвещенство Браницкаго Климента¹¹

Съобщил се от Н. Преосвещенство Г-на Климента, че главната цел, за която преди месец и половина е бил той изпратен от Н. В. Преосвещенство Митрополитът Г-на Григория в Силистра, е била, от една страна, да посети благочестивото Силистренско население, а от друга — да изравни каквито висящи работи би имало, особено же да се погрижи за бъдещето на училищата; но защото членовете на Съветът не са били всички в градът, досега не е могло да стане поне едно пълно заседание. Сега, обаче, като са всички членове на съветът тук, и като изпитанията на училищата са вече свършени, Н. Преосвещенство приканва членовете да обмислят преди всичко друго за как ще следват за напред училищата: ще останат ли същите учители, или не, и ако останат, да им се подноват условията, ако ли не, да им се каже двреме, за да си търсят и те честта. Съветът обяви, че и той съзнава необходимостта на това, толкос повече, че при всичките възможни недостатъци, има доста голямо число деца и в мъжкото, и в девическото училище, които, ако би някак, по небрежение към наредата на училищата, да се разпилят, ще бъде грехота; но защото има мнозина от гражданете, които изказват недоволство към някои от учителите и чрез това произвеждат охлаждане, поради туй членовете са на мнение да се свика едно извънредно събрание от гражданете, на което събрание самите граждани да одобрят и решат как да се наредят за напред училищата. На това Н. Преосвещенство обяви,

⁸ Иmanuel Кант. Сочинения в шести томах. Т. VI. М., 1966, с. 27.

⁹ ОДА — Велико Търново, ф. 805, оп. 1, а. е. 124, л. 69, писмо № 63 (1882) от Дневника.

¹⁰ Марина Чемоданова. Нови документи за Васил Друмев. — Литературна мисъл, 1976, кн. 6, с. 128—143; Педагогическата дейност на Васил Друмев. — Литературна мисъл, 1979, кн. 6, с. 133—147.

¹¹ Протоколите от заседанията са предадени на съвременен правопис, като са запазени граматическите и стилистическите особености на автора им (В. Друмев). — Бел. М. Ч.

че тази длъжност лежи собствено на членовете на съветът, които са избрани по вишегласие от самите граждани и че те (членовете), докато са в съветът и не се заместят с други членове, до тогава те сами трябва да се грижат за общите работи и направеното от тях трябва да се приема от гражданите за съвършено законно; но за да се остане дума на тези, които изказват недоволство, и за да се махне всяка причина за недоволство и охлаждане, той (г. Климент) ще свика с нарочни пригласителни гражданите на особно събрание...

Силистра, 1^и юлий 1876 г.

ОДА — Силистра, ф. № 26, коп. 2, а. е. 1, с. 173—174.

Заседание, държано на 9 юлий 1876 г. под председателството на Н. Преосвещенство Браницкаго Климента

Н. Преосвещенство събщи, че привлякал г. Цвятка и г. Параскева Хд. Петров, и като им разправил за големите нужди, що има Съветът от пари, приканил ги да внесат по нещо и че г. Цвятку обещал след два-три дена да внесе поне три-четире П., но г. Параскева, при всичките убеждавания на Н. Преосвещенство, отказал за сега да внесе нещо под предлог, че не се никак улеснявал и обещал да внесе значително количество след един-два месеца. Също събщи Н. Преосвещенство, че и г. Ради Радев обещал на даде в заем на съветът до пет (5) пари. Но защото с този начин мъчно би се събрала сумата, която е потребна за изравнение сметката на г. Енчев и на г-жа Енчева, Н. Преосвещенство, като заяви, че не е добре да се тургат учителите в затруднение и да се принуждават да чакат до като се събере помощ—която не се знае и щели да се събере,—прикани членовете да търсят други средства за изравнение на учителските сметки и предложи да вземат пак от някъде с лихва пари. Съветът реши да се помисли за това и обеща, че как-как ще намери средства за изравнение на речените сметки. На това Н. Преосвещенство прибави, че трябва да имат пред очи и сметката на Г-жица Йовка Д. Мамарчова, която почти две години е била помощница в училището, и която вече няколко пъти е молила и Н. В. Преосвещенство митрополитът, и съвета за изравнение на тази сметка. Съветът отговори, че не се решава да даде ход на тази работа, защото при сегашната оскудност на приходите общински те би усилили противу си виковите на гражданите, ако би да подигнат сега този въпрос, толкос по-вече, че г-жица Йовка не е била условвана за помощница на училището от съветът. Н. Преосвещенство възрази на това, че, ако и да не е била условвана, но тя се е занимавала две години в училището и за то ще бъде несправедливо от страна на съветът и недостойно за гражданите, за децата на които тя се е трудила, да отказват възнаграждението на трудът ѝ. Остана да се размисли за това на идущите заседания.

Силистра, 9 юлий 1876 г.

ОДА — Силистра, ф. № 26, коп. 2, а. е. 1, с. 176.

Заседание, държано на 10^и юлия 1876 г. под председателството на Н. Преосвещенство Браницкаго Климента

2. Относително за училищата Съветът, като премисли, че ако би да остави Енчев, ще остави и съпругата му, и от такъв случай много от по-възрастните момичета може да напуснат училището, а пък те би останали поне още една година в училището, ако остане и учителката, така щото след година някои от тези момичета могат да станат помощници, както при тукашното девическо училище, тъй и другаде. В същото време с напусканieto на Енчев може да пострада до нейде и мъжкото училище, толкос по-вече, че в сегашните времена трудно може да се намери учител. Като взе всичко това в внимание, Съветът реши да прикани и г. Д. Енчев за наступащата година да остане заедно с съпругата си с годишна заплата и за двамата — дванадесет хиляди (12 000) гроша. Съветът задължи Н. Преосвещенство г. Климента да събщи това решение на г. Д. Енчев и изказа увереност, че г. Д. Енчев, който познава оскудността на общинските приходи и който желае доброто на тукашната община, ще склони да приеме учителствованиято за идущата година с предложенното условие.

Силистра, 10 юлий 1876 г.

ОДА — Силистра, ф. № 26, коп. 2, а. е. 1, с. 177.

Заседание, държано на 20 октомврия 1876 г. под председателството на Н. Преосвещенство Климента Бранишки

2. Съобщи се, че някои от по-възрастните ученички се оплаквали как учителката не се занимавала с тях и в неделята еднъж ги попитвала за урок. Съобщи се още, че по следствие на тези оплаквания някои от гражданете ходили еднъж-дваж в девическото училище в то време, когато се предполагало, че ще има предание, и не намирали там главната учителка. Помоли се Н. Преосвещенство от страна на Съветът да направи потребните забележки на учителката. Н. Преосв. заяви, че и той чувал за оплакванията на ученичките и побързал да направи забележки на г. Енчев, който отсъствието на жена си от училището еднъж-дваж оправдавал с това, че тя по домашни обстоятелства била принудена да остане в къщи. При всичко това Н. Преосвещенство обеща пак да направи надлежните забележки на г-на Енчев.

Силистра, 20 октомврия 1876 г.

ОДА — Силистра, ф. № 26, коп. 2, а. е. 1, с. 180.

Заседание, държано на 27 октомврий 1876 г.
под председателството на Н. Преосвещенство Браницкаго Климента

1. Н. Преосвещенство съобщи, че Черковният Епитроп, г. Стоян, му казвал, как Черквата имала настоятелна нужда от един деятелен човек, който да пали кандилата и свещите, да държи чистотата в черква и въобще да се грижи за черковните потребности, тъй като Хд. Иванчу, като стар, не можал да гледа вече тази работа и да бъде полезен на черквата.

На това Н. Преосвещенство прибави, че и училищата имат нужда от един човек, който да пали собите, да мете, да приготвя вода за децата и проч., защото сега сами децата си палили собите, сами си премитали и сами ходяли и се бавяли по чешмите за вода — нещо, което никак не е добре, понеже не само че отнима време у децата, но още е и опасно на тях да се оставя палението на собите и доносването вода и проч. Съветът, като призна тези неудобства, с готовност склонил да се намери един такъв човек, който да служи и в черква, и в училището, и в Митрополията. Предложиха двама за тази служба — Велику Маринов и Георги Ненчов. Съветът призна Георгия по-вече способен за такава служба, който се и повика на съветът. Като му се предложи да приеме тази служба, и като той обяви, че я приема, съветът след едно добро обмисление намери за възможно да му плаща за службата в черква, в училищата и в Митрополията на година две хиляди (2000) гроша, което съобщи на господство му. Георги каза, че службата му предлага доста много, а платата му малко, и помоли да му се прибави още нещо. Съветът му обяви, че не може да му прибави и нека си помисли сам, та на следующето заседание да каже окончателно приема ли, или не.

Силистра, 27 октомврий 1876 г.

ОДА — Силистра, ф. № 26, коп. 2, а. е. 1, с. 180.